

למיקומו של שדה הקרב בין החשמונאים לסלווקים ליד מבצר קדרון

הרקע לקרב הקדרון נטוע בשנת 141 לפנה"ס כאשר שמעון מרחיב את גבולות מדינת החשמונאים¹: ובימים ההם חנה שמעון על גזר והקיף אותה במחנות, ועשה הלפוליס וקירב [אותו] לעיר, והיכה מגדל אחד וילכדהו.....(45) ...ויבקשו משמעון לתת להם ימין (46) ויאמרו: אל תעשה לנו כרשעתנו, כי אם כרחמיך. (47) ויעתר להם שמעון ולא נלחם עמם. ויגרש אותם מן העיר, ויטהר את הבתים אשר היו בהם פסילים וכך בא אליה בזמרה. (48) ...ויושב בה אנשים העושים את התורה², ויבצר אותה ויבן לו בה בית. ... (53) וירא שמעון את יוחנן בנו כי גבר הוא וימנהו שר על כל הצבא, וישב [יוחנן] בגזר.

ובהמשך: ותשקוט הארץ כל ימי שמעון וידרוש טוב לעמו ותיטב בעיניהם ממשלתו וכבודו כל הימים. (5) עם כל כבודו לקח את יפו לנמל ויעש מבוא לאיי הים.³

אנטיוכוס ה – 7 סידטס בדרכו לתפיסת השלטון הסלווקי לאחר נפילת אחיו דמטריוס השני בשבי הפרתים, היה צריך לסלק את טריפון שנתר שליט יחיד בסוריה. לשם כך הוא פונה לשמעון, שהיה יריבו של טריפון, ומחדש איתו את הברית.⁴ (1) וישלח אנטיוכוס בן דמטריוס המלך איגרת מאיי הים אל שמעון כהן ומושל של היהודים ולכל העם.....(6) ואני מרשה לך לעשות טביעה שלך, מטבע לארץך. (7) ...והמבצרים אשר בנית, ושעליהם אתה מושל, לך יהיו.⁵

עם התקדמותו של אנטיוכוס בתוכנית ההשתלטות על האימפריה והטלת המצור הסופי על דור, בה היה טריפון נצור, הפנה אנטיוכוס עורף אל שמעון וסרב להעזר בתגבורת שמעון שלח אליו ואף החל להפנות אליו את דרישותיו.⁶

(28) וישלח אליו [לשמעון] את אתנוביוס, אחד מרעיו, להידבר עמו לאמור: אתם מחזיקים ביפו ובגזר ובחקרא אשר בירושלים, ערי ממלכתך. (29) את גבולותיהן השימותם ועשיתם מכה רבה על הארץ והשתלטתם על מקומות רבים בממלכתך. (30) ועתה, השיבו את הערים אשר תפסתם, ואת מסי המקומות אשר עליהם השתלטתם מחוץ לגבולות יהודה. (33) ויען שמעון ויאמר לו: לא ארץ נוכריה לקחנו ולא [רכוש] זרים כבשנו, כי אם את נחלת אבותינו, אשר על ידי שונאינו, בלא משפט, באיזה זמן נכבשה. (34) ואנחנו, משהזדמן לנו, השבנו את נחלת אבותינו. (35) ועל יפו וגזר, אשר אותן אתה תובע, הן עשו מכה גדולה בעם ובארצנו, בעדן ניתן מאה כיכר. ולא השבו דבר.

אז החל אנטיוכוס בפעילות נגד שמעון. (38) וימנה המלך את קנדבאיוס נציב של חוף הים [פראליה], וחיל רגלים ופרשים נתן לו. (39) ויצווה עליו לחנות מול יהודה, ויצווה עליו לבנות את הקדרון ולחזק את השערים למען ילחם בעם. והמלך רדף אחרי טריפון. (40) ויבא קנדבאיוס אל יבנה ויחל להרגיז את העם ולפלוש ליהודה ולשבות את העם ולהרוג. (41) ויבנה את קדרון וישם שם פרשים וצבא, למען יסעו וישדדו בדרכי יהודה, כאשר ציווה עליו המלך.⁷

¹ מקבים א' פרק יג'. בכל המאמר התרגום הוא של רפפורט אלא אם צוין אחרת. א. רפפורט, ספר מקבים א', מבוא תרגום ופירושו, ירושלים תשס"ד.

² מקבים א', פרק ב' 67

³ פרק יד' פסוק 4

⁴ שנת 140 לפנה"ס

⁵ מקבים א טו'

⁶ שנת 138/139 לפנה"ס

⁷ מקבים א טו'

מיקומו של מבצר הקדרון מזוהה בתל קטרה אשר נמצא סמוך לגדרה בכניסה למושב קדרון של היום.⁸

שמעון יושב בירושלים ויוחנן עולה אליו להודיע על מעשי הסלוקים:

(1) ויעלה יוחנן מגזר ויודיע לשמעון אביו את אשר עשה קנדבאיוס. (2) ויקרא שמעון לשני בניו הגדולים, יהודה ויוחנן... היו תחתי ותחת

אחי וצאו והלחמו למען עמכם... ויבחר מן הארץ עשרים אלף אנשי מלחמה ופרשים, ויסעו נגד קנדבאיוס וילונו במודיעין.⁹

שטח ההערכות וכינוס הכוחות נעשה במודיעין, כ- 24 ק"מ בקו אוויר ממבצר קדרון.

(5) ויקומו בבוקר ויסעו אל המישור, והנה לקראתם חיל רב, רגלים ופרשים, ונחל ביניהם.¹⁰

יוחנן מוליך את צבאו אשר מבנהו כמבנה הצבא ההלניסטי, פרשים ורגלים, ממודיעין לכיוון מבצר הקדרון, מהלך של כ- 24 ק"מ, המסלול

עבר ככל הנראה בקו ישר ממודיעין לכיוון דרום-מערב כאשר הקטע האחרון של הדרך, כ- 5 ק"מ, עבר "במישור". מהתבוננות במפה

טופוגרפית ובתצלום לוויין של האיזור ניתן לזהות את ה"מישור" בשטח בו נמצא שדה התעופה הצבאי תל-נוף.¹¹ טופוגרפיה זו איפשרה

לקנדבאיוס לגלות את תנועת צבאו של יוחנן ממרחק של לפחות 5 ק"מ, מה שמותיר לו זמן של כשעה אחת לערוך את צבאו לקראת יוחנן.¹²

המסע של הצבא החשמונאי נמשך כ- 5 שעות. יש לשער כי הם הגיעו לשטח ההערכות לקרב לקראת שעות הצהריים המוקדמות.¹³

כאמור, הצבא החשמונאי כלל כ- 20,000 לוחמים ופרשים (מספר מעוגל), ללא פירוט החלוקה בין הרגלים לפרשים. "סטרטגיה" כללה

4096 לוחמי פלנקס שמתפרסים על חזית ברוחב 232 מטר. 4 סטרטגיות, שהן כ- 16,000 לוחמים רגלים, יתפרסו על פני כ- 900 מטר. אם

נוסיף למערך עוד כ- 500 פרשים (היפארכיה) שמתפרסים על כ- 1,100 מטר נקבל חזית ברוחב של כ- 2 ק"מ.¹⁴

אבי יונה, באטלס כרטא לתקופת בית שני המשנה והתלמוד, מציג מפה סכמתית של תנועת הצבא החשמונאי ומיקום הקרב.¹⁵

נראה לי כי מפה זו אינה אפשרית מהטעמים הבאים:

א) תנועת הצבא החשמונאי מסומנת במפת אבי-יונה כאשר היא עוברת מצפון למבצר קדרון.

כפי שנראה בתצלומי הלוויין ובמפה, מצפון למבצר קדרון משתרע רכס גבעות מרר לאורך של כ- 4.5 ק"מ מדרום מערב לצפון מזרח. בקטע

הדרומי של גבעות מרר לאורך של כ- 2 ק"מ הגבעות תלולות למדי ומתנשאות לגובה של כ- 90 מטר ואינן מאפשרות תנועה צבאית

מסודרת לקראת קרב מערכה.

ב) מיקום הקרב מסומן במפת אבי יונה ממערב לקדרון. כדי להגיע למקום זה היה על הצבא החשמונאי לעבור במרווח שבין גבעות מרר

לנחל שורק (קטרה).

"המרווח" בין הקצה הדרומי של גבעות מרר לנחל שורק הוא כ- 1 ק"מ בלבד ומעבר לנחל שורק במרחק כ- 250 מטר נמצא מבצר

הקדרון.¹⁶ לא נראה סביר להעביר צבא כה גדול במעבר זה אל שטח הערכות ממערב למבצר.

⁸ רפפורט שם עמ' 346. מ. אבי-יונה, אטלס כרטא לתקופת בית שני המשנה והתלמוד, ירושלים 1974, עמ' 37. התל לא נחפר ואין לנו מידע לגבי שרידים ארכיאולוגיים בסביבתו.

⁹ מקבים א טז'. בר-כוכבא, יהודה המכבי (אנגלית), 1989, עמ' 376-402. שצמן, The armies of the Hasmoneans and Herod, 1991, עמ' 19 הערה 42, ועמ' 22. עפ"י בר-כוכבא, הצבא החשמונאי כבר מימי יהודה המכבי היה מצוייד בפרשים. כך גם שצמן. לגבי מספר הלוחמים הנקוב, לדעת בצלאל בר-כוכבא, במקרה זה הוא ריאלי: ב. בר-כוכבא, מלחמת החשמונאים, ימי יהודה המכבי, ירושלים תשמ"א, עמ' 65.

¹⁰ לדעת רפפורט, הנחל הוא נחל קטרה וכן עפ"י אבי-יונה (נחל שורק תחתון). המרחק ממודיעין (תל א-ראס, ע"י הכפר אל מידיה, עפ"י בר-כוכבא) למבצר קדרון כ- 24 ק"מ.

¹¹ ראה איור מס. 4.

¹² בהנחה שלא היה לו מודיעין מוקדם

¹³ קצב צעידה צבאית כ- 5 ק"מ לשעה. לוטוואק, 1982, עמ' 106 והערה 75.

¹⁴ ב. בר-כוכבא שם, עמ' 26-29.

¹⁵ ראה איור מס. 3. אבי-יונה שם שם.

¹⁶ ראה איור מס. 4.

לאור זאת נראה לי כי שטח ההערכות והקרב עצמו התנהלו כ – 2 ק"מ מזרחית למבצר הקדרון, בהמשכו של "המישור".¹⁷

(6) ויחנה מולם הוא ועמו, וירא את העם פוחד לעבור את הנחל ויעבור ראשון, ויראו אותו האנשים ויעברו אחריו. (7) ויחלק את העם, והפרשים בתוך הרגלים, ופרשי האויבים רבים מאוד. (8) ויתקעו בחצוצרות, וינגף קנדבאיוס ומחנהו, ויפלו מהם חללים רבים, והנשארים נסו אל המבצר.

יוחנן מגיע עם צבאו לנחל שורק (נחל קטרה) ועורך את צבאו במערך קלאסי לקראת קרב מערכת כאשר ה"קלים" בחזית, מאחוריהם נמצא עיקר הכח, הרגלים "הכבדים" (הפלנקס) ובאגפים הפרשים. לאחר התכתשות "הקלים" מתעכבת הסתערות הצבא החשמונאי עקב היסוס החיילים לחצות את הנחל בראותם את הצבא הסלווקי ערוך ומוכן לקראתם. כאן מתגלה יוחנן כמנהיג צבאי והוא חוצה ראשון את הנחל. כאשר חייליו רואים זאת, מיד גם הם חוצים את הנחל. חציית הנחל מתבצעת ככל הנראה מזרחה ממבצר הקדרון, להערכתי כ – 2 ק"מ ממזרח למבצר, וכאן מבצע יוחנן תכסיס אשר ככל הנראה הביא להכרעה המהירה של הקרב. מלבד הפרשים באגפים אשר תפקידם להגן על אגפי "הכבדים" (הפלאנקס), יוחנן מציב פרשים במרכז, בין חיילי חיל הרגלים "הכבדים". עם תחילת הקרב מצליחים, ככל הנראה, חיל הרגלים הכבד של יוחנן לפרוץ את שורת "הכבדים" של הצבא הסלווקי ואז פרשיו של יוחנן פורצים במהירות אל בין שורות "הכבדים" הסלווקים, מהלך אשר גורם להתמוטטות מהירה של כל המערך הסלווקי.

(9) ואז נפצע יהודה, אחי יוחנן, ויוחנן רדף אותם, עד שבא אל קדרון, אשר בנה [קנדבאיוס]. (10) והם ברחו אל המגדלים, אשר בשדות אשדוד, וישרוף אותה באש,¹⁸ ויפלו מהם כאלפיים איש, וישוב אל יהודה בשלום.

כהנא והרטום בפירושם על אתר מיחסים את השריפה לעיר אשדוד ואז מלת היחס "אותה" שהיא נקבה, מתאימה לעיר, ובמקרה זה, העיר אשדוד.¹⁹ רפפורט בפירושו לתרגומו החדש איננו מיחס את השריפה לעיר אשדוד עצמה אלא לאיזור החקלאי סביב העיר אשדוד בהסבירו כי כוונת מחבר מקבים א' היא למגדלים שנמצאים באיזור החקלאי של העיר אשדוד, בעוד שאת מבצר קדרון עצמו יוחנן לא כבש.²⁰

לדעתי, השריפה כאן איננה מוסבת על העיר אשדוד, או על המגדלים (רבים). המטבע המאוחר ביותר שנמצא באשדוד²¹ בשכבת השריפה מהמאה השנייה לפנה"ס הוא מטבע של אנטיוכוס ה – ח' ומתוארך לשנת 114 לפנה"ס, המטבע מהווה "טרמינוס פוסט קוום" לתאריך כיבושה ושריפתה של אשדוד ככל הנראה ע"י יוחנן הורקנוס.²² כלומר כיבושה ושריפתה של אשדוד לא ארעה לפני שנת 114 לפנה"ס, בעוד שהקרב בקדרון נערך סביב שנת 138 לפנה"ס, 24 שנים קודם לכן.

המשפט "וישרוף אותה באש" במקור היווני מופיע כדלהלן:²³

Καί ἐνεπύρισεν αὐτήν ἐν πυρὶ

א. רפפורט מתרגם: "וישרוף אותה באש".

ב. א. כהנא מתרגם: "וַיִּשְׂרֹףָּהּ בַּאֵשׁ"

¹⁷ ראה אזור מס. 5.

¹⁸ לדעת רפפורט ואבי-יונה שרף יוחנן את מגדלי אשדוד. (במק"א ל' 84 ו' יא' 4 שיונתן שרף והרס את אשדוד). לדעתי השריפה כאן מוסבת על קדרון המוזכרת בפסוק הקודם. המרחק של אשדוד העיר ממבצר הקדרון הוא כ – 13 ק"מ, מרחק גדול מדי למרדף ולשריפת העיר. המטבע המאוחר ביותר שנמצא בשכבת השריפה מהמאה השנייה לפנה"ס הוא מטבע של אנטיוכוס ה – ח' ומתוארך לשנת 114 לפנה"ס, המטבע מהווה "טרמינוס פוסט קוום" לתאריך כיבושה של אשדוד ככל הנראה ע"י יוחנן הורקנוס (מ' דותן, קדמוניות 17). כלומר כיבושה ושריפתה של אשדוד לא ארעה לפני שנת 114 לפנה"ס.

¹⁹ א. כהנא, הספרים החיצוניים ב', ירושלים תש"ל, עמ' קעד. א. ש. הרטום, הספרים החיצוניים, תל-אביב תשכ"ט, עמ' 96.

²⁰ א. רפפורט שם עמ' 348.

²¹ החפירות החלו רק בשנת 1962. כהנא לא יכול היה לדעת על כך, הוא נפטר בשנת 1946.

²² מ' דותן, קדמוניות 17.

²³ The SEPTUAGINT VERSION with an English translation by Sir Launcelot Lee Brenton

מילת המפתח היא αὐτήν שפירושה אותה - עצמה, נקבה - יחיד אקוזטיבוס (מושא ישיר: את ה...).

לגבי העיר אשדוד, כאמור לעיל, על פי הממצאים העיר לא נשרפה לפני שנת 114 לפנה"ס.

לגבי המגדלים, אם מחבר מקבים א' היה מתכוון למגדלים אשר ציין אותם מפורשות, היה עליו לכתוב את המלה αὐτούς שפירושה

"אותם" - זכר, רבים אקוזטיבוס. לעומת זאת המלה "אותו" - זכר, יחיד אקוזטיבוס, נכתב αὐτόν, הכתיב הוא כמעט זהה למלה

αὐτήν כאשר אות אחת מוחלפת: ο - ב - η. יתכן ונפל שיבוש קל ואותיות אלה הוחלפו בהעתקות, דבר שמסביר לנו את המשפט

ומצביע על שריפת "אותו", את מבצר הקדרון שמופיע בפסוק הקודם.

וכפי שמחבר מקב"א מתאר: "ויוחנן רדף אותם, עד שבא אל קדרון", וכאן בקדרון מפסיק יוחנן את המרדף, אך חלק מהצבא הסלווקי

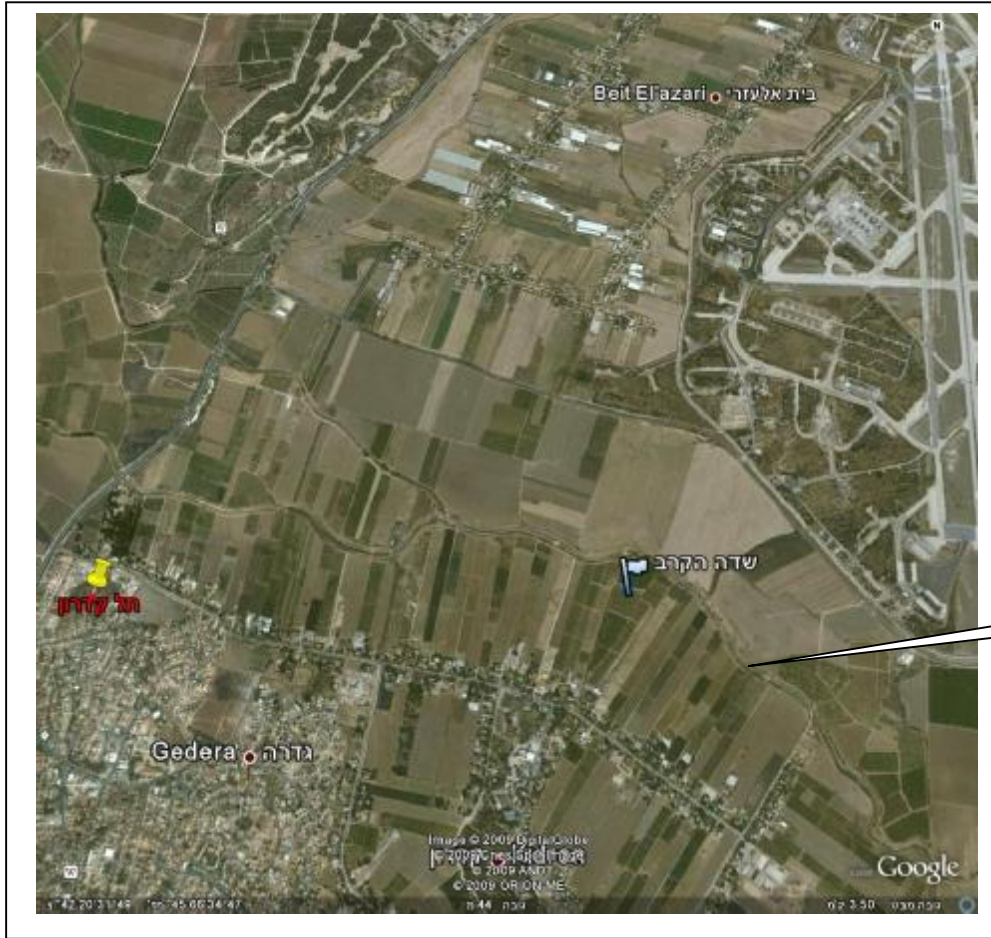
"ברחו אל המגדלים, אשר בשדות אשדוד." כאן ממשיך מחבר מקב"א וחוזר ליוחנן: "וישרוף אותו באש", את מבצר הקדרון.

איור מס. 1: תל קדרון צילום מהאוויר

איור מס. 2: תל קדרון מבט מהקצה הדרומי של גבעות מרר

איור מס. 5: שדה הקרב